

УДК 323.2:321.7(477)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7\(25\)-1291-1302](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7(25)-1291-1302)

Гороховський Денис Ілліч кандидат політичних наук, доцент кафедри історії і філософії, Львівський торговельно-економічний університет, вул. Туган-Барановського, 10, м. Львів, 79008, <https://orcid.org/0009-0008-5934-9094>

Мадрига Тетяна Богданівна кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, <https://orcid.org/0000-0001-7761-9811>

Зенкін Михайло Васильович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та політичної теорії, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», проспект Дмитра Яворницького, 19, м. Дніпро, 49005, <https://orcid.org/0000-0002-9824-629X>

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ

Анотація. В умовах трансформації політичної системи України, яка прагне стати демократичною правовою державою, особлива увага приділяється ролі громадянського суспільства в політичних процесах. Громадянське суспільство виконує критичну функцію у забезпеченні демократії, захисту прав людини та соціальної стабільності, особливо у часи війни. В сучасних умовах, коли демократичні процеси можуть бути тимчасово призупинені, громадянське суспільство стає ключовим механізмом контролю за владою та опору неправомірним діям, впливаючи на політичний порядок денний та контролюючи діяльність державних інститутів. **Мета статті** – визначити, як громадянське суспільство впливає на політичні зміни в Україні та які функції виконує в сучасних умовах. **Результати дослідження** показують, що громадянське суспільство України має багаторівневу структуру, яка включає незалежні організації третього сектору, соціальні структури, що координують дії через добровільні асоціації та мережі, а також групи тиску та суб'єкти впливу на державну політику. Зроблено висновок, що ці організації виконують важливі соціальні функції, займаються благодійністю, захистом прав людини, освітою та іншими сферами, де

влада виявляється неефективною або незацікавленою. Показано, що громадянське суспільство виступає як простір, де громадяни можуть самостійно організуватися для реалізації спільних цілей, сприяючи зміцненню соціальної когезії. Досліджено, що громадянське суспільство відіграє роль активного учасника політичного процесу, впливаючи на формування політичних рішень та контролюючи владу.

Також було досліджено історичний розвиток громадянського суспільства в Україні, починаючи з ХХ століття до сучасності, включаючи важливі внески діячів, таких як Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, В'ячеслав Липинський та інших. Показано, що в періоди незалежності, особливо під час правління В. Ющенка, відбувся значний розвиток інститутів громадянського суспільства, що підтверджено законодавчими актами, такими як постанова Кабінету Міністрів України від 2008 року. Зроблено висновок, що події 2013-2014 років радикально змінили характер взаємодії влади та громадськості, де волонтерські рухи та громадські організації стали каталізаторами соціального діалогу.

Аналіз літератури з питань громадської участі у політичних процесах виявив низку проблем, що зумовлюють прокрастинацію громадської активності. Затримка у розвитку громадянського суспільства в Україні пов'язана зі збереженням радянських традицій, контролем ЗМІ та впливом старої еліти, що призводить до правового нігілізму та недовіри до влади. Низький рівень соціальної активності, імітація громадської активності з боку держави та автократія владних еліт перешкоджають формуванню громадянського суспільства. Подолання цих проблем вимагає чіткої стратегії розвитку, публічності політичного процесу та затвердження демократичних норм, що забезпечить стабільність і поступовість політичних змін.

Ключові слова: громадянське суспільство, політичні процеси, Україна, соціальні функції, демократизація.

Gorokhovsky Denys Ilyich PhD in Political Science, Associate Professor of the Department of History and Philosophy, Lviv University of Trade and Economics, 10 Tugan-Baranovskoho St., Lviv, 79008, <https://orcid.org/0009-0008-5934-9094>

Madryha Tetiana Bohdanivna, Candidate in Political Science/PhD, Associate Professor of the Department of Political Institutes and Processes of the Faculty of History, Political Science and International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, <https://orcid.org/0000-0001-7761-9811>

Zienkin Mykhailo Vasylovych Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Political Theory, Dnipro University of Technology, Dmytra Yavornytskoho Avenue, 19, Dnipro, 49005, <https://orcid.org/0000-0002-9824-629X>

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE'S POLITICAL PROCESSES

Abstract. As Ukraine undergoes a transformation of its political system aiming to become a democratic and lawful state, particular attention is given to the role of civil society in political processes. Civil society plays a critical role in ensuring democracy, protecting human rights, and maintaining social stability, especially during wartime. In current conditions, where democratic processes may be temporarily halted, civil society becomes a key mechanism for checking government power and resisting unlawful actions, influencing the political agenda, and overseeing the activities of state institutions. **Purpose of the article.** The aim is to determine how civil society impacts political changes in Ukraine and what functions it performs under present conditions.

Results. The study reveals that Ukraine's civil society has a multi-level structure that includes independent third sector organizations, social structures coordinating actions through voluntary associations and networks, as well as pressure groups and actors influencing state policy. It concludes that these organizations perform important social functions, engage in charity, human rights protection, education, and other areas where the government is ineffective or uninterested. Civil society is shown to be a space where citizens can self-organize to achieve common goals, thereby strengthening social cohesion. The study also demonstrates that civil society acts as an active participant in the political process, influencing policy-making and overseeing government authority. The historical development of civil society in Ukraine is also examined, from the 20th century to the present, including significant contributions from figures such as Mykhailo Hrushevsky, Volodymyr Vynnychenko, and Vyacheslav Lypynsky. It is shown that during periods of independence, particularly under V. Yushchenko's rule, there was significant development of civil society institutions, supported by legislative acts such as the 2008 Cabinet of Ministers of Ukraine resolution. It is concluded that the events of 2013-2014 radically changed the nature of government-public interaction, where volunteer movements and civil organizations became catalysts for social dialogue.

The literature analysis on public participation in political processes identifies several issues that cause procrastination in civic activity. The delay

in the development of civil society in Ukraine is linked to the persistence of Soviet traditions, media control, and the influence of the old elite, leading to legal nihilism and distrust in the government. Low levels of social activity, state-imitated civic activity, and autocracy of ruling elites hinder the formation of civil society. Overcoming these problems requires a clear development strategy, transparency in the political process, and the establishment of democratic norms, ensuring stability and gradual political change.

Keywords: civil society, political processes, Ukraine, social functions, democratization.

Постановка проблеми. В умовах трансформації політичної системи України, яка прагне стати демократичною правовою державою, особлива увага приділяється ролі громадянського суспільства в політичних процесах [1]. У сучасному світі, громадянське суспільство відіграє ключову роль у формуванні демократичного порядку. Варто відзначити, що в 2019 році молодь активно взяла участь у виборах, значно вплинувши на повну заміну влади. На тлі військових дій роль громадянського суспільства набуває ще більшого значення, оскільки політична система потребує стабілізації та адаптації до нових умов.

Громадянське суспільство в Україні виконує критичну функцію у забезпеченні демократії, захисту прав людини та соціальної стабільності у часи війни. Поки що, коли демократичні процеси можуть бути тимчасово призупинені, громадянське суспільство стає ключовим механізмом контролю за владою та опором неправомірним діям. Відповідь громадянського суспільства на воєнні виклики та внутрішні проблеми є оперативною і ефективною. Громадські організації активно впливають на політичний порядок денний, забезпечують прийняття стратегічних рішень та контролюють діяльність державних інститутів.

Громадянське суспільство в Україні є фундаментальним елементом у підтримці демократичних процесів, громадського контролю та участі громадян у політичних процесах. У часи війни, саме громадянське суспільство є вирішальним фактором стабільності та розвитку, сприяючи ефективному функціонуванню політичної системи, орієнтованої на захист громадянських прав та розвиток демократичних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі громадянського суспільства в політичних процесах України є достатньо дослідженим у вітчизняній науковій літературі. Значний внесок у розвиток цієї теми мають такі автори, як Д. Ю. Арабаджиєв, який досліджує функції громадських організацій у політичній системі сучасного суспільства, підкреслюючи їхню роль у формуванні демократичних

процесів. Н. О. Бондаренко розглядає історико-правові аспекти становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні, акцентуючи увагу на його еволюції та впливі на правову систему.

Важливі аспекти впливу громадянського суспільства на політичні та економічні процеси в Україні розкриває В. А. Головенько, який підкреслює його значущість як каталізатора змін. М. П. Доброва досліджує роль громадянського суспільства у формуванні політичної ідентичності, звертаючи увагу на механізми ідентифікації та соціалізації громадян у політичному контексті.

О. Карп'як аналізує політико-правові аспекти функціонування громадянського суспільства в сучасній Україні, акцентуючи увагу на викликах та перспективах розвитку. А. В. Карташов та О. В. Радченко розглядають громадянське суспільство і політику в контексті взаємодії та взаємовпливу, підкреслюючи роль громадських організацій у демократичних процесах.

І. М. Милосердна досліджує роль громадянського суспільства в здійсненні політичного управління, наголошуючи на українському досвіді та специфіці. Є. Г. Цокур аналізує процес легітимації політичної влади через активну участь громадянського суспільства. О. М. Чальцева розглядає роль громадянського суспільства у проектуванні публічної політики в Україні, підкреслюючи його вплив на формування та реалізацію політичних рішень.

Ю. Шайгородський аналізує роль громадянського суспільства у становленні нової політичної реальності, акцентуючи увагу на його впливі на трансформаційні процеси в українському суспільстві.

Попри достатню кількість літератури з цієї теми, відчувається нестача систематизованого матеріалу, а тому із використанням різних методів наукового пізнання було проаналізовано, згруповано, систематизовано інформацію і подано у світлі теми дослідження.

Мета статті – показати комплексну роль громадянського суспільства в політичних процесах України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна Україна знаходиться на етапі становлення політичної системи, де ключове значення має створення та впровадження ефективного політичного управління. Майже тридцять три роки Україна перебуває в процесі демократичних перетворень, які супроводжуються еволюційними та революційними змінами в політичному житті, впровадженням нових ідей та проведенням реформ у різних сферах суспільства [7].

Однак громадянське суспільство в Україні формувалося ще задовго до незалежності. Як зазначає Бондаренко Н.О., у ХХ столітті ідеї

громадянського суспільства інтенсивно розвивалися завдяки значному внеску різних діячів. Михайло Грушевський, лідер національно-визвольного руху, пропагував ідею децентралізації. Він вважав психологічні зміни основою прогресу суспільства та ключем до утворення держави через соціальну солідарність. Володимир Винниченко, активний учасник у відродженні української державності, виділяв важливість досвідчених, освічених і національно свідомих осіб у створенні національної держави. В'ячеслав Липинський, державницький теоретик, підкреслював необхідність морального авторитету національної аристократії у боротьбі за існування нації. Члени руху шістдесятників, такі як Леонід Танюк і Іван Драч, активізували протест проти заідеологізованості культури та піднесення української мови і самосвідомості. Українська Гельсінська Група сприяла захисту прав людини і відстоюванню українських національних інтересів, підготувавши ґрунт для Декларації про державний суверенітет України і Акту незалежності [2].

В часи незалежної України, як і століття тому, важливу роль у процесах взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави відіграють політичні лідери країни. Як зазначає Карпак О., особливий період розвитку інститутів громадянського суспільства в часи незалежної України припадає на правління В. Ющенка [5]. Першим документом, що визначив поняття інститутів громадянського суспільства на законодавчому рівні, стала постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади».

Відповідно до цієї постанови, *інститути громадянського суспільства включають* громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші неприємницькі товариства і установи, легалізовані згідно із законодавством [1].

Характер взаємодії інститутів громадянського суспільства і державної влади змінився у 2012 році з приходом до влади Партії Регіонів, що призвело до політичних переслідувань, вибіркового застосування права і обмежень свобод. Законодавчі ініціативи від партії влади значно звужували свободу слова для опозиційних сил і обмежували розвиток демократії в країні [5]. Як наслідок, з 2013-2014 років, у зв'язку із захистом державного суверенітету від агресії РФ, відбулися радикальні зміни характеру відносин влади та громадськості. Як зазначає Карпак О., головним каталізатором змін стали громадські організації, зокрема волонтерський рух, що змусив владу розпочати соціальний діалог із суспільством [5].

Як результат, сьогочасне громадянське суспільство можна розглядати у трьох вимірах:

1) діяльність незалежних від держави організацій третього сектору – ці організації виконують соціально важливі функції, займаються благодійністю, захистом прав людини, освітою та іншими сферами, де влада виявляється неефективною або незацікавленою;

2) соціальна структура, що координує дії через добровільні асоціації та мережі – тут громадянське суспільство виступає як простір, де громадяни мають можливість самостійно організовуватися для реалізації спільних цілей, що сприяє зміцненню соціальної когезії;

3) сукупність груп тиску та суб'єктів впливу на державну політику – у цьому вимірі громадянське суспільство відіграє роль активного учасника політичного процесу, впливаючи на формування політичних рішень та контролюючи владу [4].

Карташов А.В. та Радченко О.В., визначають громадянське суспільство — як активну частину держави, що відіграє важливу роль у її розвитку та функціонуванні. Це не окрема від держави структура, а скоріше її більш гнучке доповнення, яке розвивається. У своїй діяльності громадянське суспільство допомагає стабілізувати та регулювати життя країни на більш місцевому, повсякденному рівні [6].

На думку Добрової М. П., громадянське суспільство має важливу роль у формуванні політичних процесів в Україні. У сучасній епосі, яку вона називає «постмодерном», роль громадянського суспільства стає все більш значущою порівняно з минулими часами. Це пов'язано з тим, що традиційні форми політики змінюються, відбувається своєрідне «знесвячення» старих політичних ідентичностей, і важливість інституцій громадянського суспільства зростає [4]. Хоча за своєю природою та характером діяльності громадські організації не є політичними організаціями. Проте їх діяльність частково набуває політичного характеру, адже без широкої добровільної участі громадян демократична держава може перетворитися на «територію» окремих привілейованих груп, організацій чи зацікавлених сторін [4].

Тож громадянське суспільство в Україні відіграє ключові ролі у політичних процесах, спираючись на важливі функції:

– самовираження і самоорганізація громадян: громадянське суспільство дозволяє людям самостійно визначати та реалізовувати свої інтереси, займаючись питаннями, які важливі для них, без прямої участі держави. Це сприяє розвитку особистої відповідальності та активності серед громадян;

– захист прав громадян: організації громадянського суспільства часто виступають як захисники прав людини, надаючи юридичні послуги та підтримку в боротьбі з правовими порушеннями;

– формування соціального капіталу: громадянське суспільство стимулює співпрацю та солідарність серед людей, що є основою для міцних міжособистісних відносин та спільних дій;

– комунікація між суспільством та владою: Інституції громадянського суспільства створюють канали для обміну інформацією та взаємодії між громадянами та державними органами, що сприяє більш прозорій та відповідальній владі [4].

На думку Чальцевої О.М., включеність громадян у політичний процес виражається додатково через протестну поведінку [9], яка доповнює всі вище перелічені функції.

Протести в Україні через свою регулярність і системність перетворилися на значущого актора публічного процесу, розширивши практики вуличної участі. Такий вид самоорганізації є реакцією на відсутність результатів зворотного зв'язку з владою та пошук рішень нагальних питань. Як зазначає Чальцева О.М., системна протестна культура в Україні створила революційну публічність, яка викрила проблеми взаємодії між суспільством і владою та відкрила можливості для нових форм впливу на політику [9].

Загалом, ці функції допомагають громадянському суспільству впливати на державну політику та вносити зміни в межах держави, пропонуючи нові форми взаємодії, норми та цінності. Більше того, як зазначає Цокур Є. Г., громадянське суспільство стало розглядатись як універсальний засіб для вирішення всіх соціальних проблем [8].

Однак в умовах надмірної громадської активності та політичній участі громадян, знецінюючи інші аспекти громадянського суспільства, це може призвести до колонізації соціального життя політичною культурою [8]. То ж встановлення демократичного режиму в Україні не гарантує автоматичного формування громадянського суспільства, оскільки між ними не існує прямої взаємозалежності [2].

З однієї сторони громадянське суспільство може забезпечувати процеси демократизації завдяки своїй активній ролі в суспільному житті. Утім, через децентралізацію загальнодержавних інтересів загальний розвиток громадського суспільства уповільнюється, що зумовлено зростанням кількості політичних партій, орієнтовані на задоволення різних інтересів громадян [2]. Погоджується з цією думкою і Головенько В.А., який визначає, що громадянське суспільство та правова держава є більше теоретичним ідеалом, ніж реальністю. Немає жодної країни зі цілком

сформованим громадянським суспільством і правовою державою, але існують держави, де багато з цих рис стали стабільними основами життєдіяльності. Це свідчить про те, що формування громадянського суспільства і правової держави в Україні є складним і тривалим процесом, який не можна завершити за короткий період [3].

Аналіз літератури з питань громадської участі у політичних процесах виявив низку проблем, що зумовлюють так звану прокрастинацію громадської активності. Розглянемо їх.

Контроль ЗМІ. На думку Бондаренко Н.О., затримка у розвитку громадянського суспільства в умовах незалежної України також зумовлена збереженням радянських традицій, контролем ЗМІ та впливом старої еліти, що призводить до правового нігілізму та загальної недовіри до влади. Мас-медіа, що мають низький рівень довіри, не виконують свою роль як важливий соціальний інститут, однак невдоволення громадян свідчить про прагнення до змін і більшої об'єктивності в інформації.

Низький рівень соціальної активності в Україні є однією з перешкод у формуванні громадянського суспільства. Водночас великі протести, такі як Майдан 2004 року та Євромайдан 2013-2014 років, виявили здатність українців до організації і боротьби за демократичні зміни, що є важливими кроками на шляху до реальної демократизації та формування громадянського суспільства [2].

Імітація громадської активності з боку держави. Аналітичні спільноти, що виконують експертні, аудиторські та дорадчі функції виконують функції інституціоналізованого актора. В Україні діє понад 40 аналітичних центрів, що вносять фрагментарний внесок у політичні рішення держави. Проблемою стає імітація громадською активності з боку таких акторів, що не дозволяє а ні виявити, а ні вирішити реальних проблем суспільства [9].

Автократія владних еліт. На думку Шайгородського Ю., в українських умовах пасивність суспільства зумовлена автаркією владних еліт, які розглядають суспільство лише як ресурс для забезпечення власного статусу, не сприймаючи себе як його частину. Це призводить до стагнації та відкладання суттєвих суспільних змін, адже вони можуть загрожувати їхнім владним позиціям. Вихід із цієї ситуації еліти часто шукали в маніпулюванні громадською думкою та загостренні фундаментальних суспільних протиріч [10].

Подолання громадсько-політичної прокрастинації є важливою суспільно-політичною проблемою, оскільки її наслідки можуть загрожувати успіху сучасного етапу трансформації через відсутність узгодженої та послідовної стратегії розвитку. Нинішні умови вимагають

чіткої стратегії суспільного розвитку, яка б забезпечила стабільність і поступовість політичних змін [10].

Для підвищення суб'єктності аналітичних спільнот необхідно забезпечити публічність політичного процесу, затребуваність реальної аналітичної інформації, включення альтернативних "мозкових центрів" у розробку стратегій розвитку держави [9].

Для підвищення ефективності взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави в умовах соціально-політичної кризи, на думку Карпяка О., необхідно:

- затвердження загальнодемократичних цивілізаційних норм у суспільно-політичному житті на основі таких принципів: широкого самоврядування, повної гласності, соціальної підконтрольності прийнятих політичних рішень;

- відмова від практики посилення ролі держави і домінування у суспільно-політичному житті партій-влади, що повинно нівелюватися зростанням контролюючих функцій громадянського суспільства за діяльністю органів влади;

- відмова від використання силових методів у врегулюванні суперечностей між громадянським суспільством та інститутами влади;

- недопущення адміністративного протекціонізму у стимулюванні «обраних» громадських організацій, лояльних до партій-влади, і створення паритетних умов у суспільно-політичній діяльності для всіх суб'єктів громадянського суспільства;

- відмова від адміністративного тиску на суб'єкти громадського самоврядування, на мас-медіа щодо формування громадської думки, особливо у сфері захисту прав людини;

- забезпечення відповідними ресурсами (матеріально-технічні, фінансові) реалізації політико-правових механізмів щодо взаємодії інститутів громадянського суспільства і політичної влади [5].

Висновки. Громадянське суспільство в Україні відіграє важливу роль у політичних процесах та демократичному розвитку країни. Громадянське суспільство включає незалежні організації третього сектору, такі як громадські, благодійні та релігійні організації, які виконують соціально важливі функції, захист прав людини, освіти тощо. Друга форма – це соціальні структури, що координують дії через добровільні асоціації та мережі, сприяючи зміцненню соціальної когезії. Третя форма – групи тиску та суб'єкти впливу на державну політику, які активно впливають на політичні рішення та контролюють владу.

Політичні функції громадянського суспільства включають самовираження і самоорганізацію громадян, захист прав людини, формування соціального капіталу та комунікацію між суспільством та владою. Протести

є важливою формою політичної активності громадянського суспільства, яка виражає протестну поведінку та впливає на політичний процес.

Незважаючи на значний потенціал громадянського суспільства, існують фактори, що стримують його розвиток. Це включає контроль ЗМІ, імітацію громадської активності з боку держави, автократію владних еліт та низький рівень соціальної активності. Подолання цих проблем вимагає затвердження демократичних норм, відмови від посилення ролі держави та адміністративного тиску, забезпечення паритетних умов для всіх суб'єктів громадянського суспільства та надання необхідних ресурсів для реалізації політико-правових механізмів взаємодії з владою.

Література:

1. Арабаджиєв, Д. Ю. (2012). Громадські організації в політичній системі сучасного суспільства. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, (9), 50. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6425/Arabadzhyev.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Бондаренко, Н. О. (2017). Громадянське суспільство в Україні: історико-правові аспекти становлення та розвитку. Форум права, (5). <https://doi.org/10.5281/zenodo.1189314>
3. Головенько, В. А. (2006). Громадянське суспільство як важливий чинник політичних та економічних процесів в Україні. Ukrainian Society, 16(5). Retrieved from https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/10/80-93__no-5__vol-16__2006__UKR.pdf
4. Добрава, М. П. (2014). Роль громадянського суспільства у формуванні політичної ідентичності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, (7), 151-155. Retrieved from <http://vestnik-humanities.mgu.od.ua/archive/2014/7/31.pdf>
5. Карп'як, О. (2017). Громадянське суспільство у сучасній Україні (політико-правовий аспект). Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії, (14), 126-133. Retrieved from http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/14_2017/20.pdf
6. Карташов, А. В., & Радченко, О. В. (2016). Громадянське суспільство і політика. Міжнародний Республіканський Інститут, Київ. Retrieved from https://iri.org.ua/sites/default/files/resources/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_1.pdf
7. Милосердна, І. М. (2012). Роль громадянського суспільства в здійсненні політичного управління: український досвід. Актуальні проблеми політики, (46), 31. Retrieved from http://app.nuoua.od.ua/archive/46_2012/31.pdf
8. Цокур, Є. Г. (2010). Роль громадянського суспільства у процесі легітимації політичної влади. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26689/13-Tsokur.pdf?sequence=1>
9. Чальцева, О. М. (2020). Роль громадянського суспільства у проектуванні публічної політики в Україні. Сучасні політичні інститути та процеси, (5). <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2020.5.10>
10. Шайгородський, Ю. (2018). Роль громадянського суспільства у становленні нової політичної реальності. Наукові записки, (3)(71). Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/shaigorodskiy_rol.pdf

References:

1. Arabadzhiev, D.Yu. (2012). Hromadski orhanizatsii v politychnii systemi suchasnoho suspilstva [Public organizations in the political system of modern society]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*, (9), 50. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6425/Arabadzhyev.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [In Ukrainian].
2. Bondarenko, N.O. (2017). Hromadianske suspilstvo v Ukraini: istoryko-pravovi aspekty stanovlennia ta rozvytku [Civil society in Ukraine: historical and legal aspects of formation and development]. *Forum prava*, (5). DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1189314>. URL: <http://forumprava.pp.ua/files/057-063-2017-5-----9-.pdf> [In Ukrainian].
3. Holovenko, V.A. (2006). Hromadianske suspilstvo yak vazhlyvyi chynnyk politychnykh ta ekonomichnykh protsesiv v Ukraini [Civil society as an important factor in political and economic processes in Ukraine]. *Ukrainian Society*, (5), Vol.16. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/10/80-93__no-5__vol-16__2006__UKR.pdf [In Ukrainian].
4. Dobrova, M.P. (2014). Rol hromadianskoho suspilstva u formuvanni politychnoi identychnosti [The role of civil society in forming political identity]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, (7), 151-155. URL: <http://vestnik-humanities.mgu.od.ua/archive/2014/7/31.pdf> [In Ukrainian].
5. Karpiak, O. (2017). Hromadianske suspilstvo u suchasni Ukraini (polityko-pravovyi aspekt) [Civil society in modern Ukraine (political and legal aspect)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filozofsko-politohichni studii*, (14), 126-133. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/14_2017/20.pdf [In Ukrainian].
6. Kartashov, A.V., & Radchenko, O.V. (2016). Hromadianske suspilstvo i polityka [Civil society and politics]. *Mizhnarodnyi Respublikanskyi Instytut*. URL: https://iri.org.ua/sites/default/files/resources/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_1.pdf [In Ukrainian].
7. Myloserdna, I.M. (2012). Rol hromadianskoho suspilstva v zdiisnenni politychnoho upravlinnia: ukraïnskyi dosvid [The role of civil society in political governance: Ukrainian experience]. *Aktualni problemy polityky*, (46), 31. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/46_2012/31.pdf [In Ukrainian].
8. Tsokur, Ye.H. (2010). Rol hromadianskoho suspilstva u protsesi lehitimatsii politychnoi vlady [The role of civil society in the process of legitimizing political power]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.I. Vernadskoho*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26689/13-Tsokur.pdf?sequence=1> [In Ukrainian].
9. Chal'tseva, O.M. (2020). Rol hromadianskoho suspilstva u proiektuvanni publichnoi polityky v Ukraini [The role of civil society in public policy design in Ukraine]. *Suchasni politychni instytuty ta protsesy*, (5). DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2020.5.10> [In Ukrainian].
10. Shaigorodskyyi, Yu. (2018). Rol hromadianskoho suspilstva u stanovlenni novoi politychnoi realnosti [The role of civil society in the formation of a new political reality]. *Naukovi zapysky*, (3)71. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/shaigorodskyyi_rol.pdf [In Ukrainian].